

Mira Pešić-Andrijić

Економски факултет Pale,
Универзитет у Истоџном Сарајеву,
БиХ

✉ mira.pesicandrijic@ekofis.org

ZNAČAJ I DJELOTVORNOST ŽIVOTNOG OSIGURANJA NA GOSPODARSKI RAZVOJ

IMPORTANCE AND EFFECTIVENESS OF LIFE INSURANCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Rezime: *Osiguranje je dio finansijskog sistema, a životno osiguranje je štedno i dugoročno osiguranje. Osobina dugoročnosti životnog osiguranja čini ga značajnim u finansijskom sektoru, jer je izvor finansiranja dugoročnih investicija. Dakle, životno osiguranje je važan generator privrednog razvitka. Ocijenjeni ekonometrijski model govori o značajnoj međuovisnosti životnog osiguranja i rasta gospodarstva Bosne i Hercegovine; pokazatelji djelatnosti premije životnog osiguranja na rast društvenog proizvoda su veoma pozitivni.*

Ključne riječi: *životno osiguranje, gospodarski razvoj, institucionalni investitor, matematička rezerva, štedna premija, ekonometrijski model, društveni proizvod, elastičnost.*

JEL klasifikacija: *G22, C01.*

Summary: *Insurance is a part of the major financial system of every state. Life insurance, with a primary characteristic of long-term savings, is an important product for institutional investors and important source for financing long-term investment. Those characteristics make life insurance a valuable generator of economic development. Saving premiums, as a part of net premiums, is a source of finance for long term investment. These are temporarily free financial means -mathematical reserves - which are used for the payment of future obligations by an insurer. The investment of mathematical reserves has a direct and very efficient influence on economic development. Research has been undertaken of the economy of Bosnia and Herzegovina in light of this finding regarding mathematical reserves. Specified econometric models evaluated and model parameters tested indicate the degree of interdependence and show the significant influence and effectiveness of investing mathematical reserves to the growth of the economy of Bosnia and Herzegovina.*

Key words: *life insurance, economic development, institutional investor, mathematical reserves, investment portion of the premium, econometrics model, elasticity.*

JEL classification: *G22, C01.*

1. UVOD

Osiguranje je dio finansijskog sistema i ima značajnu ulogu u gospodarskom razvoju društvene zajednice, socijalnim i ostalim područjima razvoja društva. Djelatnost osiguranja se očituje u preuzimanju pojedinačnih rizika. U izvršavanju svoje osnovne zadaće osiguravatelji, osiguravajuća društva, vrše kumulaciju finansijskih sredstava koja se koriste za razvoj gospodarstva. Dakle, djelatnost osiguranja sadrži gospodarsku i socijalnu sastavnicu. Istovremeno, osiguravatelji su aktivni sudionici na finansijskom tržištu.

Teorijske spoznaje i empirijska istraživanja govore o postojanju visoko značajne povezanosti osiguranja, posebno životnog, i cjeline gospodarstva. Osiguravajuća društva kao preuzimatelji rizika imaju i osobinu institucionalnog investitora, jednostavno rečeno, ona su nedeponentne finansijske investicijske institucije. Ulogu investitora osiguravateljima prvenstveno omogućava životno osiguranje. Ono stvara dugoročne izvore finansijskih sredstava koja omogućuju dugoročne plasmane.

Pojedinačno male ali mnogobrojne uplate za osiguranje života, pretvaraju se u velika privremeno slobodna finansijska sredstva.

2. BITNE ODREDNICE ŽIVOTNOG OSIGURANJA

Osnovni sadržaj i zadaća životnog osiguranja je uzajamno namirenje mnogobrojnih, na isti način ugroženih osoba kada ugroženost nastupa slučajno i može se procijeniti. To se postiže isplatom novčanih sredstava iz fonda koji je nastao od uplata svih osoba koje su sudionici u osiguranju života. Zadaća životnog osiguranja je, dakle, da brojne opasnosti kojima su izloženi osiguranici preraspodijeli na sve njih i osiguraniku štetniku, kada se dogodi osigurani slučaj, isplati ugovorenu sumu: naknadu za pretrpljenu štetu.

Životno osiguranje je dugoročno i štedno osiguranje iskazano datom svotom novca čiji je korisnik osiguranik ili, za slučaj smrti, njegovi nasljednici. Iz toga proističe da je ono ekonomsko, preciznije finansijsko, pokriva rizika života. Osobina dugoročnosti životnog osiguranja daje mu mjesto značajnog izvora finansiranja dugoročnih investicija. Ta odrednica čini životno osiguranje vrijednim generatorom gospodarskog razvoja. Naravno da ulaganja donose dodatne prinose, oploduje se fond osiguranika, ali ulaganja uključuju i određeni stepen rizika.

Finansijska sredstva, prihod, osiguravatelj ostvaruje jednokratnim ili višekratnim, privremenim ili doživotnim, uplatama osiguranika. To su bruto premije osiguranja. Dio uplaćene premije je neto premija čiji zbir čini fond rizika. Neto premije, su sredstva osiguranika kojima upravlja osiguravatelj. Dio neto premije je štedna premija (*engl. investment portion of the premium*¹) i to su privremeno slobodna sredstva koja služe za isplatu budućih obaveza. Kako su ova sredstva slobodna do ugovorenog roka isplate, od njih se utemeljuje matematička rezerva koja se koristi za dugoročna ulaganja.

Životno osiguranje u izvršenju svoje zadaće preuzimatelja rizika života i dugoročnog investitora nužno treba poslovati na načelima: a) sigurnosti, b) profitabilnosti i c) likvidnosti, a investicijska politika poštovati načelo raspršenosti, disperzije rizika ulaganja matematičke rezerve.

a) *Sigurnost* isplate osigurane sume zahtijeva da sredstva kojima osiguravatelj izmiruje svoje buduće obaveze budu uložena bez ikakvog rizika; stopa rizika treba imati nultu vrijednost. Nepoštivanje načela sigurnosti dovodi u pitanje ostvarenje osnovne zadaće životnog osiguranja.

b) *Profitabilnost* podrazumijeva ostvarenje najvećeg prinosa od ulaganja uz visoku stopu vjerovatnosti, nisko značajni rizik. Zakonomjerno veća profitabilnost zahtijeva i veći rizik. Stoga visina stope rentabilnosti ne smije biti imperativom odluke o ulaganjima matematičke rezerve; nužno je iznaći najpovoljnije rješenje odnosa stope rentabilnosti i stope rizika.

c) *Likvidnost* znači da osiguravatelj mora biti sposoban da u svakom trenutku podmiri svoje prispijele obaveze, a to znači da u kratkom roku može ulagana sredstva pretvoriti u gotov operativan novac.

Osiguravatelj u politici upravljanja portfoliom ulaganja, za izbjegavanje ugrožavanja finansijske konstrukcije poslovanja, treba voditi računa o strukturi ulaganja i nadolazećim obavezama (Babić 2004).

Životno osiguranje, osim zaštite osoba od rizika, za osiguranike je i dugoročna štednja. Ulaganja matematičke rezerve trebaju biti prvenstveno usmjerena na povrat sredstava i ostvarenje prinosa od ulaganja, čime se ispunjavaju očekivanja osiguranika. Pri ulaganju sredstava životnog osiguranja važnu ulogu ima država, jer nastoji usmjeriti novčane tokove institucionalne štednje u finansijske instrumente finansiranja projekata od opšteg državnog značaja. Istovremeno to znači i razvoj domaćeg gospodarstva u cjelini. Takva ulaganja su poveznica životnog osiguranja i nacionalnog gospodarstva.

Dva su glavna pristupa u regulaciji portfolija ulaganja osiguravajućih društava i to su: a) kvantitativni i b) kvalitativni.

a) *Kvantitativni pristup* sadrži regulisanje maksimalnih vrijednosti, limita, ulaganja u određene vrste imovine. Naravno, time se gubi fleksibilnost ulaganja čime izostaju veći prinosi od investiranja.

¹ Investicijski dio premije.

Istovremeno, limiti smanjuju konkurentnost i imaju slabiji efekt životnog osiguranja na rast društvenog proizvoda, ali se štiti stabilnost gospodarstva.

b) *Kvalitativno ulaganje* daje važnost upravljanju raspoloživim investicijskim sredstvima, matematičkom rezervom. Upravljanje se ostvaruje donošenjem najboljih odluka osiguravajućeg društva u kreiranju portfolija ulaganja. Vlastita stručna znanja osiguravatelja i poslovna iskustava su određujući faktor u izvršavanju ovog posla. Kvalitet ulaganja nema vanjskih ograničenja; isključivo ovisi o poslovnoj politici i kadrovima osiguravajućeg društva.

U evropskim zemljama pravila su data u obliku direktiva. Tako *Direktiva 2002/83/EC* određuje dopuštena ulaganja sredstava matematičke rezerve. Ovim propisom su utvrđena ograničenja ulaganja sredstava u određene vrste plasmana i maksimalno dopuštena ulaganja u određene plasmane, ali ostavlja širok prostor zemljama članicama za regulisanje upravljanja ovim sredstvima vlastitim pravnim aktima.

Tabela 1: Ograničenja ulaganja matematičke rezerve

Vrsta ulaganja	Postotak ograničenja
Zemljišta i zgrade	10%
Dionice, obveznice i drugi vrjednosni papiri jednog izdavatelja	5%
Zajmovi odobreni jednom komitentu	5%
Ukupni neosigurani zajmovi	5%
Jedan neosigurani zajam	1%
Gotovina	3%
Vrjednosni papiri koji ne kotiraju na tržištima	10%

Izvor: EC 2002.

Domaćim propisima utvrđena su ograničenja za ulaganja matematičke rezerve životnog osiguranja, u skladu sa odrednicama koje daje *Direktiva*. Tako su, propisima u Bosni i Hercegovini utvrđena ograničenja za ulaganja matematičke rezerve iskazano u postotku od sume vrijednosti rezerve koju je ostvarilo osiguravajuće društvo. Dakle, propisana ograničenja su:

Tabela 2: Pravilnik o visini i načinu ulaganja sredstava društava za osiguranje

Vrsta ulaganja	Postotak ograničenja
1. Vrijednosni papiri: emitenata BiH (Federacija BiH, Republika Srpska, Distrikt Brčko i BiH), Centralne banke BiH, država EU, centralnih banaka država EU, kao i vrjednosni papiri čiji su jamci ovi subjekti	50%
2. Obveznice i drugi vrjednosni papiri kojima se trguje na organizovanom tržištu u BiH i zemljama članicama EU	35%
3. Dionice koje su predmet trgovine na organizovanom tržištu BiH i članicama EU	30%
4. Dionice iz tačke 3 jednog emitenta	5%
5. Krediti osigurani jamstvima banaka sa sjedištem u BiH i članicama EU	20%
6. Krediti iz tačke 5 jednog korisnika kredita	2%
7. Nekretnine u BiH i članicama EU (upisane u zemljišne knjige, vrijednost utvrdio ovlašteni sudski procjenitelj, oslobođene tereta)	20%
8. Nekretnine iz tačke 7 za jednu nekretninu	10%
9. Depoziti i krediti banaka u BiH i članicama EU	30%
10. Depoziti i krediti iz tačke 9 jedne banke	10%

Izvor: Službene novine FBiH 2006; Službeni glasnik RS 2006

Ostvarena sredstva po polisama osiguranja života i ova ograničenja daju okvirni prostor za ulaganja privremeno slobodnih sredstava, matematičke rezerve. Veličina ulaganja i ostvareni finansijski učinci ulaganja ovise o kvaliteti unutrašnjih faktora osiguravajućeg društva.

3. OPIS I SPECIFIKACIJA EKONOMETRIJSKOG MODELA

Društva za osiguranje u razvijenim gospodarstvima i finansijskim sistemima značajni su institucionalni investitor. S razvojem i produbljivanjem finansijskog tržišta društvima za osiguranje, otvara se mogućnost profitabilnijeg ulaganja, ali istovremeno se povećava i rizik ulaganja. Politika ulaganja i struktura portfolija postaju sve značajniji u poslovanju osiguravajućeg društva. Društva za osiguranje ostvaruju prihode prvenstveno iz osnovne djelatnosti: prihod od naplaćenih premija životnog osiguranja. Ipak, prihod od ulaganja je značajan, jer se pored ostvarenog prihoda iskazuje i kvalitet cjeline poslovanja društva.

Na ulaganje sredstava društva za osiguranje, dakle, utiču unutrašnji i vanjski faktori. Unutrašnji faktori su strategija poslovanja, karakteristike i struktura izvora sredstava, struktura osiguravateljevog portfolija, osposobljenost kadrova, motivi vlasnika i uprave. Vanjski faktori ulaganja osiguravajućih društava su promjene u finansijskom sektoru i sektoru osiguranja, razvijenost finansijskog tržišta, konkurencija među finansijskim institucijama, zakonski i regulatorni okvir i cjelokupni makroekonomski sistem.

Postoji značajna povezanost djelatnosti životnog osiguranja i gospodarskog rasta. To upućuje na potrebu empirijskog istraživanja takve međuzavisnosti u Bosni i Hercegovini. Uzmimo pretpostavku da životno osiguranje utiče na porast društvenog proizvoda linearnim zakonom međuzavisnosti, gdje zavisna promjenljiva Y predstavlja društveni proizvod po stanovniku, per capita, i nezavisna promjenljiva X sumu premija životnog osiguranja, per capita, ostvarenih u Bosni i Hercegovini za period od 2002. do 2012. godine.

Ispisane odrednice daju specifikaciju ekonometrijskog modela oblika

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 \cdot X_i + \varepsilon_i$$

s osobinom stohastičnosti $\varepsilon_i : N(0, \delta^2)$.

Ocijenjeni parametri $b_0 = est(\beta_0)$ i $b_1 = est(\beta_1)$ za date podatke ostvarene u desetogodišnjem periodu u Bosni i Hercegovini imaju vrijednosti $b_0 = 2.987,13$ i $b_1 = 214,53$. Izračunate vrijednosti parametara iskazuju ocijenjeni model:

$$\hat{Y} = 2.987,13 + 214,53 \cdot X$$

s koeficijentom determinacije $R^2 = 0,998769$.

Izvršena testiranja ocijenjenih parametara b_0 i b_1 modela, potvrđuju veliki značaj dobijenih vrijednosti parametara². To ukazuje na upotrebljivost ocijenjenog modela za analizu i donošenje valjanih odluka o međuzavisnosti životnog osiguranja i gospodarskog rasta u Bosni i Hercegovini; pozitivan efekat premija životnog osiguranja na rast društvenog proizvoda. Teorijska spoznaja se, dakle, potvrđuje za datu, istraživanu, državnu zajednicu.

Dio istraživanja međuzavisnosti veličina, međusobnog uticaja, čini i utvrđivanje stepena međuzavisnosti. Najbolju kakvoću iz skupa ovih pokazatelja iskazuje elastičnost; ima osobinu invarijantnosti na jedinicu mjere promjenljivih i istovremeno jednostavno značenje i razumljivost. Izračunata vrijednost kazuje postotnu promjenu zavisne promjenljive za jedan postotak promjene nezavisne promjenljive. Za ocijenjeni model ovaj pokazatelj ima vrijednosti počevši od prve godine promatranja 0,3748 do 0,5730 u zadnjoj godini, uz stalni uzastopni godišnji rast. To znači da izračunate vrijednosti veličine elastičnosti govore: porast premije životnog osiguranja za 1% rezultira porast društvenog proizvoda od 0,37% u prvoj godini istraživanog perioda. Ova vrijednost za posljednju godinu promatranja je 0,57%. Izrečeno u novčanim jedinicama u kojima su date promjenljive modela, može se zaključiti da porastu premije životnog osiguranja, per capita, za 100,00 KM, slijedi porast društvenog proizvoda, per capita, za 37,00 KM (2003. g.) i 57,00 KM (2010. g.).

² Ocijenjeni parametri nelinearnog modela, drugog stepena i eksponencijalna specifikacija, imaju bitno slabije vrijednosti izvršenih stohastičkih testova.

Dobijene vrijednosti parametara modela i pokazatelj stepena međuzavisnosti govore o velikom značaju djelatnosti životnog osiguranja za gospodarski razvoj. Privremeno slobodna finansijska sredstva, matematička rezerva, uz dobro osmišljenu strategiju dugoročnog ulaganja, mogu bitno unaprijediti gospodarstvo i svekolik društveni razvitak Bosne i Hercegovine.

4. ZAKLJUČAK

Osiguranje je sastavnica finansijskog sistema svake državne zajednice. Životno osiguranje, s osobinom dugoročne štednje, uzima značajno mjesto u skupu institucionalnih investitora i bitan je izvor finansiranja dugoročnih investicija. Takva osobina čini životno osiguranje vrijednim generatorom razvoja gospodarstva. Izvor sredstava za dugoročna ulaganja je štedna premija kao dio neto premije. To su privremeno slobodna sredstva, matematička rezerva, koja služe za isplatu budućih obaveza osiguravatelja. Ulaganja matematičke rezerve imaju direktni djelotvoran uticaj na gospodarski razvoj.

Uvažavajući ovu spoznaju učinjeno je istraživanje za gospodarstvo Bosne i Hercegovine. Specificirani ekonometrijski model, ocijenjeni i testirani parametri modela i pokazatelji stepena međuzavisnosti, pokazuju značajan uticaj i djelotvornost ulaganja matematičke rezerve na rast gospodarstva Bosne i Hercegovine.

LITERATURA

- Andrijašević, Sanja i Vladimir Petranović.** 1999. *Ekonomika osiguranja*. Zagreb: Alfa.
- Andrijašević, Sanja i Tatjana Račić-Žlibar.** 1997. *Riječnik osiguranja*. Zagreb: Masmedia.
- Andrijić, Stjepo.** 2001. „Matematička pričuva temeljna odrednica poslovanja osiguravajućeg društva“, *Banke*, br. 4, Sarajevo.
- Arena, Marco.** 2006. *Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth*. World Bank Policy, RWP 4098, December.
- Babić, Ilija.** 2004. „Upravljanje portfeljem osiguravajućih društava uz raspoložive finansijske instrumente“. *Osiguranje*, br. 5.
- Borch, Karl.** 1974. *The Mathematical Theory of Insurance*. London: Chapman and Hall.
- Ćurak, Marijana.** 2004. *Osiguravajuća društva u finansijskoj strukturi*. Doktorska radnja, Split.
- EC (European Commission).** 2002. *Direktiva 2002/83/EC*.
- Frančišković, Ivan.** 1992. *Osiguranje u tržišnom gospodarstvu*. Zagreb: Croatia osiguranje.
- Jovičić, Milena.** 1982. *Ekonometrijski metodi*. Beograd: Savremena administracija.
- Klaić, Bratoljub.** 2001. *Riječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni Zavod Matice hrvatske.
- Krišto, Jakša.** 2008. „Ulaganje ključ profitabilnosti osiguravajućih društava“. *Osiguranje*, br. 9, Zagreb.
- Pešić, Mira.** 2005. „Ulaganje sredstava životnog osiguranja bitna sastavnica marketing miksa osiguravajućeg društva“. *Ekonomski pregled*, br. 7–8, Zagreb.
- Pešić, Mira.** 2008. *Kvantitativni modeli upravljanja rizicima u osiguranju života*. Doktorski rad. Istočno Sarajevo: Ekonomski fakultet Istočno Sarajevo.
- Šepić, Alen.** 2000. „Ulaganje sredstava osiguranja u Republici Hrvatskoj“, *Osiguranje*, br. 2–3.
- Službene novine FBiH.** 2006. *Pravilnik o visini i načinu ulaganja sredstava društva za osiguranje*, broj 80, Sarajevo.
- Službeni glasnik RS.** 2006. *Pravilnik o visini i načinu ulaganja sredstava društva za osiguranje*, broj 116, Banja Luka.
- Agencija za osiguranje u Bosni i Hercegovini.** 2011. *Statistika tržišta osiguranja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo.